

УДК 81'37:392.5 (477 + 410.1 + 44)

Уляна Жирик, викладач кафедри практики англійської мови

Олена Пікуш, викладач кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА ПРЕДМЕТІВ І РЕАЛІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В УКРАЇНІ, АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ

У статті розглядаються українські, англійські та французькі весільні обрядові номінації в аспекті їх походження із залученням лексикографічних та етнографічних матеріалів, а також аналізуються спільні та індивідуальні риси весільних обрядів.

Ключові слова: етнолінгвістика, весільна обрядова семантика, мовна картина світу, традиції, ритуали, етимологія.

Літ. 16.

Постановка проблеми. Нині термін “мовна картина світу” є одним із фундаментальних понять етнолінгвістики. Оскільки мова є засобом збереження та передавання інформації, вона тісно пов’язана з культурою і між ними існують складні діалектичні взаємозв’язки. У кожній мові відображається специфічна та національно конотована картина світу, в якій відображені базисні дані про довкілля, національні традиції, звичаї, ритуали, вірування, етикет, особливості світосприймання тощо.

Одним із важливих джерел актуалізації культури та самосвідомості народу є весільний обряд. У ньому показово відбивається національно-культурне бачення світу, стиль життя, побут, традиції [8, 2].

Сучасна етнолінгвістика проявляє неабиякий інтерес до весільних номінативних процесів, які поглиблюють пізнання національно-мовної картини світу. Водночас вона виділяє спільні та розмежує національно-специфічні елементи мовної картини світу. Особливо продуктивними у цій площині є дослідження лексики та фразеології.

Аналіз останніх публікацій. Упродовж останніх двох десятиріч в Україні активізувався інтерес до етнокультурних феноменів і, зокрема, до весільних обрядів традиційної народної культури. Дослідники зосереджують увагу на таких проблемах, як типологія семантичних мотивацій весільних номінацій російської та української мов, загальні проблеми зіставної семантики обрядових термінів на спільнослов’янському тлі, походження та семантичний розвиток української лексики весільної тематики, питання семантичної системи локальних весільних обрядових традицій. Якщо лінгвістичні дослідження української весільної семантики є достатньо плідними, то в германських мовах відповідний мовно-культурний пласт є менш актуалізованим

як науковий матеріал, а в романських він практично не залучений до аналізу.

Інтерес дослідників до етнокультурних феноменів існував завжди: М.І. Толстой та С.М. Толстая, Л.М. Виноградова, Г.А. Плотнокова, В.В. Иванов, О.М. Трубачов, В.М. Топоров. Специфіку обрядової символіки у зв’язку з проблематикою національно-мовної картини світу досліджували В.В. Жайворонок, В.І. Кононенко, Н.В. Слухай, І.Ю. Круть. Лінгвістичний план слов’янської сімейної обрядовості вивчали М.В. Бігусяк, О.В. Тищенко, Л.М. Ларіна, В.Т. Шевченко.

Мета статті. Дослідити та зіставити лексичну семантику предметів та реалій весільних обрядів в українській, англійській та французькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Речовий світ, як відомо, сприймається через його розуміння етносом і через відтворення його у рідному слові, тому ім’я речі часто свідчить про її постання або призначення. У пору міфічної свідомості людина вбачає в речах лише сакральне, потім з розвитком свідомості поступово їх “інструменталізує”, а згодом “інформатизує” [6, 52]. Показові реалії весільного дискурсу можна класифікувати наступним чином:

- атрибути обряду;
- одяг;
- їжа.

У словниковому складі української, англійської та французької мов нараховують сотні слів і стійких словосполучень, пов’язаних із весільною обрядовістю, і будь-яке з них є змістовною одиницею і заслуговує окремого розгляду.

Серед ключових та найстаріших атрибутів весільного обряду є *обручка*, яка є символом одруження та продовження роду. Майже кожна цивілізація використовувала обручку як символ весільної угоди. Ще у єгипетських ієрогліфах

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА ПРЕДМЕТІВ І РЕАЛІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В УКРАЇНІ, АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ

згадувалося про неї, де вказувалося, що коло репрезентує вічність. А в римському законі обручка символізувала захист інтересів нареченої, так як даючи золотий перстень, чоловік віряв свою власність дружині. "...Персні використовують як амулети проти демонів, відьом та привидів", – зауважував відомий дослідник Д. Фрезер [9, 234]. Крім оберегової, обручка, як і всі вузли, закрутки, зав'язки, відіграла роль перепони.

В Україні, Англії та Франції існують ідентичні прикмети пов'язані з обручкою, які вказують на нещасливий шлюб. Нещастя приносить: приміряння обручки до весілля; приміряння обручки молодої кимось іншим; заміна обручки на іншу (шлюб не буде довго тривати); обручка з дорогоцінним каменем (обручка має бути лише із золота); не одягання обручки протягом семи років; падіння обручки під час весільної церемонії; надтріснута обручка; втрата обручки вказує на втрату чоловіка. В Англії не рекомендують купляти обручку у п'ятницю і одружуватися вдруге із цією самою обручкою [4, 494].

Обрядову магичну функцію відіграло "качання персня":

*Я перстеник викочу –
Свою жону вихвачу,
Я перстеник на палец –
Свою жону у танец [5, 27].*

Якщо ж звернути увагу на форму предметів викупу (хліб, перстень), то можна зауважити, що вони нагадують зменшене сонце-колесо. І якщо тут з одного боку перстень асоціюється з сонцем, то з іншого сонце – із золотистим перснем. Тому "качання" персня є відтворенням руху сонця, його магичного цілющого впливу на все живе.

У часи Єлизавети, наречена, наречений і свідок носили набір переплетених трьох пернів, починаючи від заручин аж до весілля. Римляни і єгиптяни започаткували традицію виготовлення каблучок із платини, срібла і золота та пернів із дорогоцінним камінням. Символом закоханих став діамант. Греки називали його "adamas", тобто вічним і незмінним. Поділ дорогоцінного каміння на "жіноче" та "чоловіче" здійснювався за забарвлення: темнішого кольору камені були "чоловічі", а світліші – "жіночі". Зокрема, про цей поділ згадує Теофрастус:

*And the tent shook, for mighty Saul shuddered:
and sparkles 'gan dart*

*From the jewels that woke in his turban, at
once with a start,*

*All its lordly male-sapphires, and rubies
courageous at heart [16, 836].*

Поняття кільця на заручини зустрічаємо і в англійській (*engagement ring*), і у французькій

(*bague fianzailles*) мовах, а поняття „обручка” передається як *wedding ring* англійською та *alliance* французькою мовами [13, 692], і займає важливе місце у дискурсивному мовленні:

А вже наша Ганнуся звінчана!

Золотий перстень на руці,

Червоний чобіт на нозі [4, 185].

Важливим атрибутом українського весілля є *рушник*. Показовим прикладом його важливості є позначення лексеми *сватання* ідіоматичними виразами із стрижневою лексемою *рушник*: *дання рушників, брання рушників, рушники* [10, 148]. *Рушник* виступає атрибутом сватання та символічним знаком згоди.

За давнім звичаєм, мати заздалегідь турбувалась про рушники для доньки. До їх виготовлення привчали дочку з юного віку. Дівчина, діждавшись сватів, висловлювала подяку обрядовою піснею:

Та спасибі тобі, моя ненько,

Що будила мене раненько,

А я слухала – вставала

Та рушнички напярала,

По тихому Дунаю білила,

По сухому бережку сушила [4, 84].

Під час сватання на знак згоди пов'язували сватів і молодого рушниками.

Ой ти, мати, порадице в хаті,

Порадь мене, що людям казати?

Чи мені рушнички краяти,

Чи мені людей одсилати? [5, 53].

Вважалося великою образою, якщо дівчина, пов'язавши рушниками сватів, опісля відмовлялася від шлюбу, чи навпаки, взявши рушник, хлопець розривав заручини. *Дати рушники* традиційно означало готуватися до весілля. Фразеологізм: *стати на рушник* [10, 148] утворився від обрядодії, яка є кульмінацією весілля, закріпленням шлюбу. Народна пісенна творчість фіксує цей вираз:

Ой хто ж теє відерце дістане,

Той зо мною на рушничок стане [5, 50].

У центральних регіонах України дівчина на хлібі підносила старостам рушники. Приймаючи дар, вони вклонялися і говорили: "*Спасибі батьку і матері, що свою дитину рано будили та доброму ділу учили. Спасибі і дівчині, що рано уставала, тонко пряла і хороші рушники придбала*" [1, 34].

Важливим поняттям шлюбного обряду є *посаг, придане*. Ці українські лексеми мають смислово адекватні відповідники. Порівняймо: *dowry, trousseau* в Англії [13; 90, 363]; *dot, trousseau* [13; 134, 553] у Франції. Слово *dowry* походить від "douaire" із давньофранцузької, яке означає "власність чи гроші принесені нареченою

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА ПРЕДМЕТІВ І РЕАЛІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В УКРАЇНІ, АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ

чоловікові”. Слово *trousseau* також французького походження, що означає “одяг зібраний молодою для одруження”. Таким чином, лексема актуалізує історичний досвід: у давнину виготовленням приданого займалася сама дівчина-наречена з допомогою матері:

А в коморі жорсти

Готов, мати, постіль:

Дві подушки, дві раденці,

І бодню, і скриню,

І Ганнусю – господиню [4, 204].

Батько виділяв для приданого тільки частину грошей. Однак гроші в Україні, на відміну від Англії та Франції, на посаг не давали – на них найчастіше купували худобу, предмети хатнього вжитку. Посаг нареченої складався із скрині та худоби. Поняття *скрині* існувало також і в Англії під назвою *marriage / hope chest / bottom drawer* та у Франції – *coffre*, де дівчина зберігала своє придане та спадок. У скриню складали одяг, скатерті, постіль, рушники та ін. Крім того, у посаг часто давали земельний наділ. Сказане вище пояснює, чому придане (посаг) було важливим атрибутом весілля, якому приділялась особлива увага. Його урочисто ввозили в дім нареченого, за його розміром складали думку про працездатність і заможність нареченої та її рідних, а тому в момент вивозу приданого його старалися показати якомога повніше.

У багатьох регіонах України, Англії та Франції знаком молодого та молодої є *вінок* (англ. *garland* фр. *couronne*). Англійська лексема *garland* потрапила у староанглійську мову із старофранцузької “*garlande*” невідомого походження. А французька лексема *couronne* утворилася від латинського слова “*corona*”, значення якого – “корона”. Його семантика закорінена у давній трактуваннях вінка як магічного знака, оберега, символу сонця. Згадаймо, що начільну пов’язку-стрічку, чільце як оберіг і символ сонячного диска носили на голові від найдавніших часів. В Єгипті обручик-вінок символізував сонце і захищав від злих духів. В Англії існує традиція одягання молодою трьох колець: обручка – на пальці, вінок – на голові та кругла брошка біля серця.

Про значення вінка як важливого весільного атрибута свідчить і той факт, що з ним пов’язана назва весільного обряду у східних і південних слов’ян – *вінчання*. Ця лексема є також стрижневою в українських фразеологізмах на зразок: *пйти до вінця / стати під вінець* [10, 95]. Та ж лексема породжує фразеологізми: *забрати / зірвати / зняти вінок, позбутися вінка* [10, 95]. Ритуал публічної заміни вінка на очіпок символізує перехід дівчини в інший соціальний статус:

Що ж бо то за звичай

Дивоцьке обличчя:

Рано у віночку,

Вечері в серпаночку [4, 59].

Походження іншого весільного атрибута – *фати* – поки що чітко не з’ясоване, але відомо, що одягання вуалі випереджає одягання весільної сукні на цілі століття. У одній гіпотезі йдеться про те, що фата є пережитком тих часів, коли молодий накидував покривало на голову молодої під час її викрадання. Інша думка: коли майбутній чоловік викупував свою дружину у її батьків, молода на весільній церемонії мала фату як символ покірності і обіцянки коритися своєму чоловікові. Тільки після церемонії фата підіймалася, щоб наречений побачив молоду і вже не зміг змінити свого рішення. У давнину весільна фата символізувала незайманість нареченої, її непорочність і скромність. Крім того, вірили, що фата захищала молоду від злих духів у день її весілля. У наші дні вона швидше служить весільним аксесуаром до традиційної весільної сукні. *Весільна фата* має свої еквіваленти в інших мовах: *wedding veil* – в англійській та *voile de mariage* – у французькій. Прийшло це слово в англійську мову із давньофранцузької “*voil(e)*”, яке, в свою чергу, взяте із латині.

У східних слов’ян заміжній жінці голову покривали хусткою або наміткою (пор. укр. *зав’язати косу / хустку, зав’язати голову* [10, 257], рос. діалектне *косой трепать* “бути неодруженою”, *косу отымать* “видати заміж”). У всіх слов’янських народів непокрита голова трактується як ознака дівочої честі і краси. Обряд покриття голови молодої символізував її розставання з красою, молодістю, свободою:

Вчора була у віночку,

А сьогодні в серпаночку [4, 59].

Інколи етимологія слова може породжувати текст, а текст цілий ритуал. Наприклад, в основі свята Покрова Пресвятої Богородиці лежить ідея покровительства Богородиці, яка, за легендою, простягла своє біле покривало (омофор) над християнами зі словами молитви про спасіння світу від бід та страждань. У народі свято зветься Покровом, і його назва персоніфікується, ототожнюючись із Пресвятою Богородицею. Кажуть: “*Прийде Покрова – дівці голову покриє*” або ще: “*Покрівонько, Покрівонько, покрий мені голівоньку*”. Тим самим Покрову, за народними звичаями, вважають покровителькою весілля (за традицією, голову покривали заміжній жінці). Звідси і дівочий ритуал молитися, приказуючи: “*Свята Мати, Покровонько, покрий мою голівоньку, як не хусткою, то*

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА ПРЕДМЕТІВ І РЕАЛІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В УКРАЇНІ, АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ

онучею, бо дівкою вже надокучило (... хоч ганчіркою, аби не зосталася дівкою, ... аби я була жінкою)”.
У Франції наречена вдягала головний убір (*coiffe, bonnet б bride*), прикріплюючи до нього цвіт флердоранжа. При цьому форма та оздоблення убору часто була вказівкою на регіональне походження нареченої або ознакою її соціального становища. Скажімо, жительки міст носили *chapeau*, а сільські жінки одягали *coiffe*. Вимогу покривати голову вони пояснювали так: “*Toute femme qui prie ou prophétise la tete découverte fait affront б son chef*” [15, 1547].

Шапка молодого відрізнялася від головних уборів інших хлопців-весільян прикріпленням до неї знаком-атрибутом у вигляді стрічки, кокарди, квітки, вінка, пір'я. Ці знаки на головних уборах є самобутніми в різних частинах України, Англії та Франції. Найчастіше пришивали квітку:
*Прошу, зятецьку, прошу,
Дай шапочку хорошу,
Най пришию квіточку
З зеленого барвіночку* [4, 74].
Головний обрядовий убір дівчат та парубків вважався ознакою зрілості, готовності зайняти відповідне становище в соціальній структурі суспільства.

На англійському весіллі важливим обрядовим атрибутом виступає підв'язка (*garter*). Вона утворює ідіоматичний вираз: *to toss a garter*, який має французький відповідник: *lancer une jarretière*. Англійський фольклор відображає звичай пов'язаний із підв'язкою:

*Something old, something new,
Something borrowed, something blue,
And a silver sixpence in your shoe* [12, 126].

Цей вірш виник за часів правління королеви Вікторії, незважаючи на те, що цей звичай існував і раніше. “*Щось stare*” символізує сім'ю і друзів молодої, які будуть поруч і надалі. Вдало одружена жінка передає свою підв'язку нареченій для її щасливого шлюбу. Вона репрезентує “*щось stare*”. “*Щось нове*” є символом щастя і заможності. “*Щось позичене*” молодій дає її сім'я. Цю річ необхідно повернути. *Монета* у взутті молодої символізує багате подружнє майбутнє. Звичай одягати “*щось голубе*” запозичений із Ізраїлю, де молода влітає у волосся голубу стрічку як символ вірності.

Деякі предмети на весіллі мали особливе символічне значення. Найважливішим серед них був *коровай* – весільний ритуальний хліб, який і утворив український фразеологізм *йти на коровай*. Із його обов'язковим випіканням пов'язані різні магичні дії та повір'я. В

українському народному фольклорі про нього часто згадується:

*А ми коровай місили,
Примасточку в коровай ложили:
Та ще й меду гарнець,
Та ще й сім кіп яєць,
Ще й дійницю масла,
Щоб коровай вдався;
Щоб в гору схопився,
Гарно загнітився* [4, 54].

Весільний хліб у всі часи був обов'язковим атрибутом весільної церемонії, так як був символом плодючості, світла і краси. В українській народній творчості короваю приписують такі означення: *великий, рум'яний, як сонце, пишній*.

У Британії весільний пиріг (*wedding cake*) також був круглої форми, але плоский. У нього запікали фрукти і горіхи як символи родючості.

У минулому в Англії існував звичай обсипати молоду маленькими тістечками – так, як сьогодні наречених обсипають конфетті. Ця традиція перейшла у традицію розламування хліба над її головою. Існував і звичай обсипати молодих квітами чи їх пелюстками, рисом та зерном для того, щоб забезпечити їх добробут та родючість у сімейному житті. Ця традиція сьогодні модифікувалась і існує під назвою *bridal shower*.

За французькою традицією у весільний хліб (*gâteau de mariage*) запікали перстень. Гість, який знаходив цей перстень, мав бути щасливим цілий рік.

Не менш символічним було значення *каші* – вона теж була обов'язковою їжею на весіллі, а її магична сила пов'язувалася з прадавнім культом зерна. Незліченна кількість крупинок каші мала символізувати багатство й достаток у майбутньому сімейному житті. Відомий як українцям і англійцям, так і французам обряд обсипання молодих зерном – відгомін символічного значення зерна і страви з нього, – каші. У Придніпров'ї весілля іноді завершувалося “биттям каші” – горщик із кашею розбивали, частуючи всіх присутніх. Терміном “каша” в давнину позначався весільний обряд взагалі. Зв'язок каші з весільними звичаями, її символічне значення очевидні, тоді як мотиваційна основа символіки пива поки що залишається нез'ясованою. Український фразеологізм *наварити каші / тива* [11, 409] первісно означав “влаштовувати сімейне торжество (весілля, хрестини)”, а його сучасне значення “починати складну, ризиковану справу, що може мати неприємні наслідки” є результатом семантичного розвитку первісного значення.

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА ПРЕДМЕТІВ І РЕАЛІЙ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В УКРАЇНІ, АНГЛІЇ ТА ФРАНЦІЇ

Дослідник української фразеології В.Д. Ужченко походження фразеологізмів *наварити каші / пива* пов'язує з парубочою грою-розвагою, яка так і називалася – кашу варити. Тобто вислів *каші наварити* означало те саме, що “наробити колотнечі”, як і *пива наварити* означає “наколобродити, набешкетувати”.

Висновки. Вивчення та зіставлення весільної семантики в українській, англійській та французькій мовах сприяє поглибленню знань про національно-мовні картини світу.

Лексеми на позначення весільних атрибутів, обрядової їжі та предметів одягу весільних чинів, що задіяні в обряді мають сакральне значення у дискурсивному мовленні. Обрядова символізація предметів і дій впливає на лексичну сполучуваність і лягає в основу фразеологізації окремих виразів, у яких яскраво відображені весільні народні звичаї та традиції.

Особливо добре весільна обрядова лексика збережена у народному фольклорі. Залучення лексикографічного та етнографічного матеріалів дає змогу констатувати спільні риси весільного обряду, акцентувати індивідуальні, а також виявляти їх взаємовпливи й взаємопроникнення.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження варто проводити у більш глибокому вивченні та зіставленні обрядової лексики, фразеології, прислів'їв, приказок, забобонів та повір'їв у слов'янських, германських та романських мовах для отримання більш повного знання про національно-мовні картини світу.

1. Артюр Л.Ф. *Обрядовий хліб у символіці культурно-побутової спільності народів // Народна творчість та етнографія.* – К.: 1976. – № 3. – С. 33 – 37.

2. Балушок В. *Елементи давньослов'янських ініціацій в українському весіллі // Народна*

творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 31 – 36.

3. Борисенко В.К. *Весільні звичаї та обряди на Україні.* – К.: Наукова думка, 1988. – 189 с.

4. *Весілля: У 2 кн. / Упорядкування текстів М.М. Шубравської.* – К.: Наукова думка, 1970. – Кн. – 451 с.

5. *Весільні пісні. / Упор. М.М. Шубравська* – К.: Дніпро, 1998. – 475 с.

6. Гальперин И.Р. *Информативность единиц языка.* – М.: Высш. шк., 1974. – 169 с.

7. Дяченко Л.М. *Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення // Мовознавство.* – 1997. – № 2 – 3. – С. 67 – 71.

8. Тищенко О.В. *Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах (на матеріалі весільних номінацій): Автореф. дис. ... канд. філол. наук.* – К., 1994. – 33 с.

9. Фрезер Д. *Золотая ветвь.* – М.: Наука, 1986. – 387 с.

10. *Фразеологічний словник / Укл. Н.О. Батюк.* – К.: Радянська школа, 1966. – 344 с.

11. *Українські народні прислів'я та приказки / Упоряд. В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой та ін.* – К.: Вид-во АН УРСР, 1995. – 445 с.

12. Baker M. *Wedding customs and Folklore.* Totowa, N.J.: Rowman and Littlefield, 1977. – 254 p.

13. Cousin P.-H., Knight L., Love C., Allain J.-F., Nimmo C., Grossmith B. *French-English Dictionary.* – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2001. – 1298 p.

14. Gwinn R., Norton P., McHenry R. *The New Encyclopædia Britannica. Knowledge in Depth / – 15th edition.* – Chicago, 1883. – V. 7. 871 p.

15. Laffont R. S.A., et Sté des Ecylopedies Quid. – Paris: Frémy, 1998. – 1998d.

16. Room A. *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable.* – London: Cassel & Co, 2001. – 1592 p.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2011

*“Як я люблю тебе, мій рідний край,
Як я люблю красу твою, твій люд.
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд”.*

*Іван Франко
видатний український письменник, вчений, перекладач,
філософ, громадський діяч*

